

Fehér Lovag

IN MEMORIAM FRATER GEORGIUS

VII. szám
2005. Karácsony

J. JÓZSEF DÁNIEL MIHÁLY

PÁLOSOK KÖNYVE

A PÁLOSOK FEJEDELME

XVI. SZÁZAD

- részletek -

negyedik
folytatás

1500. Általános perjel: IV. Miklós. (1504-ig)

Fekete Ambrus atya volt a szentlőrinci perjel.

István atya volt a szentlőrinci helynök. A somogyi Szent Péter kolostorba már betegen ment; ott halt meg Bálint atya mellett.

Dombrói Márk. Zágrábban a kolostor védelmére falakat emelt. Lepoglaván tanigazgató volt. Rendtörténetet is írt. Lepoglaván halt meg, mint vikárius.

1501. Ekkor bízta meg a pápa a pálosokat a bennszülöttek lelki gondozásával. Valószínűleg Portugálián keresztül, Argentínában szállt partra tizenhat magyar szerzetes, ahonnan eljutottak Bolíviába és Peruba is. A Vatikán levéltárában három olyan pápai bulla szerepel, melyek szerint a szerzetesek a kontinens földrajzi felmérésében is részt vettek.

1501–1507.

Új-Beszterce (ma Nová Bystrice, Szlovákia).

1533-ban a törökök fölégették. 1626 körül újjáépült.

1502.

SZŰZ MÁRIA kolostor.

Tőketerebes (ma Trebišov, Szlovákia).

Mai állapot: temploma fennmaradt.

Perényi Imre nádor alapította. 1530-ban Perényi Péter kiűzte a szerzeteseket. 1652-ben visszatelepültek.

1756-ban gróf Van Dernáthné Zichy Terézia a birtok ura, négy évvel később a régi kolostort újraépíttette.

Bodrogolaszi (Zemplén vm.) 1504-ben Perényi Imre a maga részét a terebesi pálosoknak adományozza. 1598-ban a terebesi pálosok ismét szerepelnek birtokosaiként. 1606-ban Bocskay István foglalja el, de 1610-ben a pálosok visszakapják. 1651-ben az újhelyi pálosok veszik át a terebesi pálosok birtokait és közöttük az olaszit is. (A Csókfölde nevezetű dűlőhöz az a monda fűződik, hogy Báthory Zsófia, a pataki nagyasszony, egy csókért adományozta az újhelyi pálos-atyáknak...)

1503. Lórántházi István lett a vikárius Szentlőrincen, majd kétszer a Rend helyettes vezetője. Tamás atya ekkor már nagyon beteg volt.

1504. Általános perjel: V., Lórántházi István. (1508-ig)

Másodszor választották meg.

Lőrinc atya volt a pilisszentléleki kolostor perjele.

Corvin János, Mátyás király egyetlen fia a lepoglavai kolostorban választott magának sírhelyet; Ott helyezték örök nyugalomra fiával, Kristóffal, és 10 éves Erzsébet lányával együtt. János és Kristóf voltak az utolsó Hunyadi-leszármazottak. 1884-ben a sírboltot felbontották, s a koporsók még épen találtak...

Horvátországban megemlékezést tartottak halálának 500. évfordulóján. Ivanis Korvin, ahogy ott hívják, a lepoglavai pálosok rendházában támogatta az első horvát gimnázium, a filozófiai és teológiai egyetem megnyitását.

„Mi tudjuk, hogy magyar volt, de annyi jót tett velünk, hogy neve áldott legyen, adományt adott a rendháznak, de nemcsak ennek, a törökök feldúlta templomokat újjáépítette, közben folyamatosan harcolt a török csapatokkal.”
(Andrej Kisicek, plébános)

De nemcsak a horvátok büszkék Corvin Jánosra. Anyja révén szlovák származású révén, Jan Korvin néven a száz legnevesebb szlovák történelmi személyiség között tartják számon...

1505 előtt.

KRISZTUS TESTE kolostor.

Mocsár, Mocarany (ma Michalovce, Szlovákia).

Drugeth János alapította. a XVI. században még állt. 1765–1774 között új kápolna épült, 1767-ben települt újra. Esterházy Pál tartományfőnök Koncz Gábor (+1776) pápai alperjelt tette meg adminisztrátornak.

Csak székház volt.(?)

1508. Általános perjel: II. [Balaszentmiklósi?] Gergely. (1512-ig)

1511. Nosztrán Székely László atya volt a vikárius.

1512. Általános perjel: V. Lórántházi István. (1514-ig)

Előtte Szentlőrincen, Diósgyőrben, Ungváron volt előjáró. Vezetése alatt kezdte építtetni a szentlőrinci szentélyt és a csodálatos tanácstermet, mely öt évig épült; orgonát is készíttetett. Ungváron halt meg.

1512.

SZŰZ MÁRIA kolostor.

Csehi/Család, Máriacsalád (ma Čechynce, Szlovákia).

Mai állapot: temploma fennmaradt.

XIV. századi kápolna helyén épült. Haraszti Ferenc és Lévai Zsigmond alapította. Lakói Balassi Menyhért miatt 1550 körül Elefántra költöztek. 1749-től új épületeket építettek, csak a templom lett kész 1782-ben.

A mária-családi monostort Lévai Zsigmond és apósa, Haraszti Ferencz alapították, kik 1512-ben a budai káptalan előtt, Belegen, Családon és Garam-Mikolán adtak földeket a pálos szerzetnek. 1525-ben II. Lajos király, Márton mária-családi perjel részére kiállított oklevelével, a Loth helységben birt királyi haszonvételeket engedte át a kolostornak.

„Család. Szabad puszta Bars Vármegyében, az Esztergomi Fő Érsekségben, 1786. esztendeig vólt itten a' Sz. Pál' Szerzeteseinek (Paulinusok') nevezetes Klastromjok; de azután feldúlattatván, nagy három emeletű igen jeles épületével, még nagyobb diszére hozattatott, 's szép márvánnyal ki rakott templommal ékesíttetik, Fússhoz 5/4. óra járásnyira, fekszik Belleg mellett, Komáromhoz nem meszsze. Most a' Religioi Kintstárhoz tartozik. 1783. esztendőben itten egy 61. személyből álló gyűlés tartatott F. Tiszt. Gindl Gáspár nagy tudományú Privincialisnak jelen létében. Kezdődött e' Szent Pál Szerzete Magyar Országban 1215. esztendőben, 's innen terjedett el Olasz, Lengyel, Horvát, Cseh, Morva 's több Országokba: vége szakasztatott 1786., a' Szent

Benedek Szerzetével egyetemben; melly Szerzet 791. esztendeig, a' Paulinusoké pedig 571. esztendőig virágzottak. Határja kies, és jó termékenységű." (Vályi András: *Magyarország leírása*)

„Bars megye legdélibb pontján fekszik az igénytelen külsejű, tót-magyar ajkú falu. Csehi. Zöldelő erdőség közlő egy messziről mosolyogni látszó, de közlőrlől igen szomorú tekintetű nagy épület tűnik szemünkbe. Ezen épület a Mária-családi zárda és templom.

A zárda roppant négyszögű, négyszárnyú kétemeletes épület, mintegy 150 ablakkal. A földszint s első emelet egyes cellái s termei jó állapotban vannak s talán még több század lassu rombolásának ellentállanak, azonban a második emelet falai a rozsa, az eső s szél dulásainak szabad bemenetet engedő tetőzte miatt omladoznak, hasadoznak. Az első emelet egy részét a mostani bérlő s családja lakja. Rémes lakás ezen, fenyűerdő körítetté magányba helyezett kolostorban.

Az emelet többi része szemtáru (granarium), s a második emelet a tetőzettel együtt baglyok s denevérek tanyájuul szolgál.

Az első emelet folyosója egyenesen az egyik toronyba s innen az egykor díszes orgona romjaival ellepett rostélyos karzatra vezet, hol hajdan a honi tudomány s művészet érdekében annyit fáradozott kegyes pálos atyák áhitatos hajnali s esti Ávé-jukat énekelték.

E karzatról megragadó, de szomorú látvány tárul elénk a templom egyetlen tágas, bizanti stílusban épített hajójába. A márványmozaik padlózat megroncsolva, a padok szomszéd falvak templomaiba elhurczolva, a szomszéd falak oltáraiktól megfosztva, a hármaskupboltozat megrepedezve s párjukat ritkító gyönyörű freskók a hozzájuk fért nedvességtől részint elmosódva, részint az időnként lehulló vakolat által megroncsolva.

Mi e helyet még szentté teszi, az egyedül régisége s a templom mélyében levő, ékességeitől megfosztott főoltár, hol évenként egyszer tart isteniszolgálatot a szomszéd lóthi lelkész. Ezen oltár fölött valami nyomoru mázoló keze nyoma éktelenkedik, igazán méltatlan társa a még romjaikban is fenséges régi falfestményeknek.

E festmények közül most már csak Mária mennybemenetele s Judith s Holofernes csoportozatára emlékszem élénken. A többivel együtt oly művek ezek, mik csak az olasz festészet aranykorából származtak, s ha nem valamely Nagy Lajos, vagy később Mátyás által behítt olasz mester teremtményei, úgy a pálos atyák által készítették. Ez utóbbit jobban szeretném hinni, annál inkább, mert ha sikerülne ezt bebizonyítani, honi művészetünk nagyon tökéletlen történetébe ez egy igen fényes lapot iktatna.

E gyanításra több ok vezet s pedig 1-ör több névtelen pálostól mai napig is birunk domborúveket (basrelief). 2-ör A pálosok szerzetes-házai az e neműek gazdagabbjai voltak honunkban, s a házak nem kevés tagjukat küldötték ki önkiképzés végett a vallás s művészet »örök városába«, Rómába, hol egy kis hajlam mellett a XV. század elején épen a legjelesebb olasz mesterektől tanulhatták a festészetet melynek gyakorlása

elszigetelt életük mellett sok élvezetes órát szerezhettek. 3-or Mind az itteni, mind a szent-keresztí (Barsmegyében) pálos egyház névtelen falfestményei szerzőikre nézve szerény barátokat engednek gyanítani, több levén az akár ex professo, akár hivatott művészen a hiuság, hogysen ily remekel alatt nevét meg ne örökítse.

A mária-családi zárda utolsó szerzetese kegyelemkenyéren élődve, néhány év előtt hunyt el Kis-Lóthon.

Országunk herczeg-primása két év előtt a templomot romlodozó állapotából némileg helyre akarta állítani, de hiányzott a – költség! Mikor lesz arra költség? az idő titka!" (Vasárnapi Újság, 1860. 36.sz.)

„Kőfaragó” Vince testvér. „Híres kőfaragó Mester, és Szt. Pál Remete Rendjében szerzetes, ő készítette ezen ékes templomnak nagy mesterségekkel készült Sanctuariumát; ő ékesítette fel a tűz által megromlott Fehérvári nagy templomot; ő hozta helyre a Nagyváradi és Bécsi kies templomoknak, az idő mostohasága által megromgált kőfaragásait.” (Jankovich Miklós. In: Tudományos Gyűjtemény, 1827)

Fentieken kívül Bajcs volt főbb munkája; ott Kanizsai Dorottya építtetett oldalkápolnát temetkezési helyéül.

„Ablakkészítő” Jakab testvér. Csodálatos szépségű, díszes üveglakokat készített Szentlőrincre és Fehéregyházára.

„Orgonaépítő” János testvér. Orgonista is volt Szentlőrincen. Több helyen volt vikárius, Németországban perjel.

„Orgonista” Kálmán testvér. Irodalommal, tudománnyal is foglalkozott, gyógyító is volt. „Orvos, a csodás gyógyítás adományával, vak, sánta, leprások fölött; és művészi orgonista”. Ungváron halt meg 1510 körül.

Kesztölci János testvér. Orgonista volt. Ungváron lett vikárius.

„Orgonista” Szervácus testvér. Német volt.

Domonkos testvér két évig volt István atya helyettese, majd általános perjel lett. Hamar leváltották, idővel a baranyai Üdvözítő kolostorban fejezte be életét.

Belleg (Bars vm.) 1512-ben Lévai Zsigmondot és Haraszi Ferencz a községet az általuk alapított mária-családi pálos-zárdának adományozzák, a mikor Belek alakban van említve. Az első pálos-szerzetesek számos éven át itt laktak és 1850-ben e lakhelyek maradványainak a körvonalai még láthatók voltak.

Mankócz (Bars vm.) Azelőtt a pálosok birtoka, kiknek itt zárdájuk is volt; a Forgách-család adományozta a községet a pálosoknak. A még ma(?) is látható templomrom is a pálosok emlékét tartja fenn; a régi kolostorépület egy részében az iskola és a tanító lakása van elhelyezve.

A pálosok zenekultúrájáról még nem esett szó; ők az esztergomi liturgikus rendet és dallamváltozatokat vették át, és azt a középkor végéig, becsülettel alkalmazták; tovább, mint maga Esztergom.

Erről egy Zágrábban őrzött, XV. századi pálos kódex „szólhatna” a legszebben; a kódex teljes értékű reprezentánsa az esztergomi dallamhagyománynak.

1513.

BOLDOGSÁGOS SZŰZ kolostor.

Nagyvárad (ma Oradea, Románia).

1514. Általános perjel: Dominicus. ? (1516-ig)

1514. Erdélyi Illés testvér fogadalmát leteendő, Szatmárott, a Vár utczában fekvő házát és másféle birtokbeli jogait a kolostorra ruházta.

1516. Általános perjel: II., Zalánkeméni János. (1520-ig)

István testvér a művészetek mestere volt, több helyen volt vikárius. 1517-ben Szentlőrincen a Rend helyettes vezetője lett; abban az évben meg is halt.

Tamás testvér volt a fehéregyházi kolostor perjele, 1518-ban halt meg.

Csatkai Pál testvér többször volt az általános perjel társa. Csúti perjel volt. Végül Fehéregyházán halt meg 1519-ben.

Székely László testvér római perjel volt, később szentlőrinci helynök lett. Csúton halt meg 1519-ben.

Gáspár testvér 1519-ben halt meg.

1520. Általános perjel: III., Gyöngyösi Gergely. (1522-ig)

Gyöngyösi Gergely (1472-1545) Szombathelyi Tamás tanítványa volt. 1493-ban kezdte tanulmányait a krakkói egyetemen, ahol 1495-ben babérkoszorús fokozatot szerzett. 1504 körül kezdte hitszónoki működését.

1513-tól 1520-ig Rómában tartózkodott, mint a San Stefano Rotondo perjele. Ebben az időben négy művét nyomtatta ki.

Gyöngyösi korábbi, 1516-ban Rómában kinyomtatott műve, a *Decalogus...*, tíz beszéd Szent Pálról. 1532 Krakkó.

Vezetése idején (1520-1521) végiglátogatta rendje kolostorait, hogy regesztákat készítsen azoknak birtokleveleiről. Kézirat műve, az *Inventarium privilegiorum* (kötése után *Liber viridis*) első felében (88 lap) 68 kolostor regesztáit, második felében (170 lap) a Rend kiváltságleveleinek szövegét tartalmazza. [nagyreszt kiadatlan!]

Epitoma c. művében (1514-1516, Róma) az általános perjel kötelességét és teendőit foglalta össze.

Directorium c. műve (1520 előtt, Róma) a rendi szervezetet írja le.

Declarationes c. műve (cc1520, Róma) novíciusoknak készült, a Rend szervezeti felépítése, tisztségviselőinek feladatai.

Befejezetlenül maradt rendtörténeti művéhez – *Vitae fratrum eremitarum Ordinis Sancti Pauli primi eremitaе* – még vezetése alatt kezdett anyagot gyűjteni; az eredeti mű nem maradt fenn, kéziratos másolatok léteznek.

Az *Inventarium* kéziratát egy másik pálos szerzetes, Kolarich Joachim is átvette; ismertebbé pedig P. Simon Máté 1797-ben Vácott nyomtatott, *Supplementum* c. műve tette.

Az *Inventarium*ot 1883-ban találták meg a Festetich-kastélyban, 1946-ban vásárolta meg a Budapesti Egyetemi Könyvtár.

Vezetése alatt Gyöngyösi új szentélyt, sekrestyét, gyűléstermet építtet, és-

pedig „csudálatos szépséggel”. Színes márványburkolatot és orgonát is említenek a források.

Dénes testvér 1520-ban lépett a Rendbe, az erdélyi Boldogságos Szűz kolostorban. Utána Székelyháza lett perjel. Ott is halt meg 1526-ban.

„Huszár” Gáspár testvér katona volt, majd belépett a Rendbe. Sokat vezekelt (ostorozás, ragályápolás), Rómába is helyezték. Szentlőrincen halt meg 1521-ben.

Benedek testvér az általános perjel társa volt négy évig, majd csúti perjel lett; azután Rómába helyezték négy évre, majd Ungváron lett vikárius.

1522. Általános perjel: III. János. (1524-ig)

Két évig Gyöngyösi Gergely helyettese volt. Vizitátor volt hét évig a tengeremelléki kolostorokban, egy évig Lengyelországban, majd Németországban. Szentlőrincen lett vikárius. Vezetése után csáktornyai vikárius lett, ott is halt meg 1537-ben.

Battis István krakkói származású volt, János atya utazótársa; több ízben volt perjel és vikárius. A Boldogságos Szűz ünnepéről készített *Rosarium coeleste* c. munkájában a zsoltárt a Szűzanyára alkalmazva magyarázza, s verseiben a szentek életét is megírta.

Tamás testvér szabó volt, Szentlőrincen temették el 1522-ben.

„Német” János testvér könyvmásoló volt.

„Török” Máté testvért a törökök elhurcolták a Szent Jeromos kolostorból, 1473-ban. Megszabadult, és Zágrábban halt meg 1530-ban százéves(?) korában.

Pesti Gáspár atya volt Szentlőrincen a Rend helyettes vezetője, majd erdélyi vikárius.

II. Lajos, utolsó jóindulatú királyunk 1522-ben, egy kiváltságos levélben felmentette a pálosokat az adózás alól.

1523. II. Lajos király prágai látogatása során ígéretet kapott a csehektől arra nézve, hogy Remete Szent Pál fejét – az ereklyét teljessé teendő – visszakaphatjuk, ami némi nehézségek árán végül is sikerült.

Március 8-án a király Prágában írt levelében közölte Báthory István nádorral, hogy sikerült az ereklyét megszereznie.

„Tegnap állhatatos és sürgető kérésemre a cseh urak elhatározták, hogy első remete Szent Pál fejét, amely állítólag Carsyn várában van, ezen törvény alapján nekünk átengedik, ha megtalálják. Elfogadtuk a feltételt, és ma virradatkor Carsynba utaztunk, és magát a fejet, bár koholt felirattal volt ellátva, mivel Isten is úgy akarta, megtaláltuk, és még ugyanezen napon Prágába vittük. Ezt mihamarabb magunkkal hozzuk Magyarországra, hogy testéhez, ha istennek is úgy tetszik, visszahelyezzük.”

A fejet előbb Budára hozták. Simon zágrábi püspök körmenete után a falakon kívül adták át az ereklyét a pálosoknak, ahonnan azt ők Szentlőrincre vitték.

1523. május 25-én illesztették össze a fejet és a testet. Remete Szent Pál három évig békében nyugodhatott...

Lőrinc testvér pékmester volt, Szentlőrincen temették el.

1524. Általános perjel: II., Zalánkeméni János. (1528-ig)

Másodszor választották meg.

A viharfelhők már gyülekeztek, amikor folyamatban volt egy pálos kolostor alapítása: gergelylakai Buzlay Miklós fiai, Farkas és István a Fejér megyei Tét birtokon (a Velencei-tó környékén?) terveztek monostort állítani.

A török közeledésének hírére a fehéregyházi, a Siklós és Lád körüli, diósgyőri, tokaji pálosok elhagyván székhelyeiket, monostoraik kincseit a szentlőrinci monostorba vitték.

1526. A török invázió idején a pálos lovagok ismét szembe kellett szálljanak az ellenséggel Visegrádnál, ahol a Szent Koronát őrizték. Megakadályozandó, nehogy az a sötét oldal birtokába jusson. Ez az emberfeletti helytállás még sikerrel végződött, de az egész országot már nem védhették meg a vész elől. A megszállók szerte az országban felkoncolták a pálos szerzeteseket, a legnagyobb templomot, a Magyar Eskurial néven is ismert katedrális felgyújtották, és földig rombolták. Már csak 25 szerzetes van az egykori százak helyén.

A felszerelést elpusztítják, illetve széthordják a törökök, a zsoldos „lovagok”, meg az urak; a menekülő szerzetesek a még megmaradt kincseket menekítik, ahogy tudják. A szerzetesek Visegrádra, majd Elefántra költöztek; Szent Pál ereklyéjét pedig Trencsén (ma Trenčín, Szlovákia) várába menekítették. A következő évben azonban egy ostrom alatt a vár kigyulladt, és az ereklye a lángok martaléka lett; Remete Szent Pál teste (és lelke) immáron elválaszthatatlanul egyé vált a magyar földdel. A Magyar Népszellemmel.

„A mohácsi gyászos ütközet után a hazát előzőnlő török csapatok, ezen csendes lakra is rátörtek, és miután 25 jámbor lakóját iszonyú mártír halállal kivégezték, egészen romokba döntötték; a többiek a megmenthetett drágaságokkal és könyvekkel, a felföld zárdáiba menekültek. Így, sikerült sz. Pál tetemét is ezen vész elől Trencsénbe szállítani, hol később a lángok martaléka lett.” (*Vasárnapi Újság*, 1859. 11.sz.)

„A templomban a ragyogó festmények, a csodálatos kórus, a költséges mestermunkák, a kiváló orgona és minden más a nagy tűzben elégett, és így a szentély mennyezete is beomlott. Az oltárokat lerombolták, a képeket csúfosan összesabdalták, a sírokat fölforgatták, Szent Pál márványkoporsójának finoman faragott fedőlapját durván lelökték, és három darabra törték. A kolostor dicső szobáit, minden műhelyét fölgyújtották, és a földig lerombolták. Minden használati eszközt összetörtek, az összes élelmiszert elfogyasztották. Tíz napig voltak a kolostorban, és minden zugot, minden rejtékhelyet átkutattak, földúltak,

szétromboltak, és sehol sem dühöngtek annyit, mint ebben a kolostorban. És úgy látszik, a világ végéig sem fogják ezt a kolostort ősi szépségében visszaállítani. Pedig Isten és Szent Pál segítségével a templom minden fölszerelése megmaradt azon a titkos helyen, ahova a testvérek elrejtették. És Szent Pál kápolnájában sem volt tűz, csak a külső ajtó előtti részen, de mégis mindent leromboltak. A könyvtárban ezer forint értékű könyv égett el.” (Gyöngyösi Gergely: *Vitae fratrum ...*)

„Egyedül a rézből készült díszes ereklyetartó maradt meg.”, írta Ipolyi Arnold. Később a kincstárat Elefántra menekítették.

Szentlőrinc főtemploma a leírások szerint a földdel vált egyenlővé, csakúgy mint a pilisi kolostorok. A török a fő csapást nem Buda felé mérte, hanem a pálosok rendházaira. A templom-rombolást nagylétszámú, külön „elitalakulatok” végezték, akárcsak hasonszórú szellemi utódaik majd a kommunizmus idején, Magyarországtól Erdélyen át egészen Tibetig; ahogy Morus Tamás is írta: „Nincs olyan született török, aki annyira kegyetlen lenne a keresztény néphez, mint a hitehagyott keresztény.” Valami hasonlóra gondolhatott Fráter György is, amikor a két rossz közül nem a Habsburgokat választotta...

A törökök elhurcoltak minden kódexet, eltűnt a magyar Biblia is, és erre a sorsra jutottak azok a rovásírásos források is, melynek az volt az érdekessége, hogy balról jobbra íródott. Ez „pálos rovásírás” néven maradt fenn, de valószínűleg ők is csak alkalmazták, csakúgy, mint később a jezsuiták.

A török után, ami könyv megmaradt, az is romlásnak indult, mivel a megpróbáltatások alatt csak fogytak a szerzetesek, és velük együtt a másolók is...

Leendő nemzeti kormányunk nagy tettet hajtana végre, ha egy egyezmény keretében visszaszerezné a török kormánytól azt a csaknem fél évezrede elhurcolt, pálos iratainkkal teli hat ládát, ami ma az isztambuli Topkapi mélyén várja, hogy napvilágra kerülhessen. Ezek másnak csak múzeumi tárgyak, nekünk viszont felbecsülhetetlen értékű szellemi kincsek, és szellemi erők. A mi frigyládáink.

„Utóbb, mire az ország főbb monostorai a török hadak által elpusztultak, Máriavölgye lőn a Pálosok szerzetének főhelye. Négyszögben emelkedett a nagy kétemeletes zárda; fenséges gótizálásban épült a fényes egyház. A szűk völgy és hegyoldal minden zugát és pontját számos kápolna-állomás élénkíté, a sűrű erdőség között gyönyörű fresko festményeikkel tündökölvén. A kutforrás fölött, melly annyi béna- és csonkának enyhet s üdvöt hoz, kupos köralakú kápolna épült, mellynek kupozatán, valamint az egyház csucsivezetén a hely legendája és története főbb jeleneteiben remek s élénk fresko festményekben örökítettett. Arany alapzaton, dus, emelkedett stuckmű ékitmények között látjuk ábrázolva, mint rejti el a remete szent szobrát; mint pusztul el a vidék; mint kerül elő újra a kép: mint győzi le nagy Lajos a pogányokat stb. különösen fényesen állittatik elő a jelenet, mint viszi át nagy Lajos országnagyjai díszes kíséretében az általa emelt új monostorba a szent képet.” (Ipolyi Arnold: *Fehér-hegységi útiképek*)

Ekkor kezdődött az említett szellemi impulzus négyszáz éves ciklusának hanyatló ága, innentől kezdve már csak a pálosok magyar területen kívüli „siker-történetéről” beszélhetünk.

„A sz. lőrinczi kolostor többé föl nem épült, romjai is mindinkább tünedeznek, csak némi alapfalak és szétszórtan heverő kődarabok láthatók még, 1720-ban a szerzet, a régi dicső monostornak emlékét egy kis kápolna építésével akará megörökíteni, azonban ez pénzhiány miatt, létre nem jöhetett.

E hely jelen birtokosa dr. Bugát Pál ur, ki nagy kegyelettel viseltetvén iránta, a tett földadások alkalmával talált embercsontokat, azok közt bizonyosan a törökök által leölt 25 rendtagnak tetemeit is, diszes nyughelybe takarította.” (*Vasárnapi Újság*, 1859. 11.sz.)

A Pálos Rend fejlődése csúcspontját – és első keresztre feszítését – akkor érte el, amikor Európa országaiban Portugáliától Oroszorszáig, Egyiptomban, Palesztinában, összesen nyolc provinciában már csaknem háromszáz kolostora volt.

A Szent Sír egy lovagja így írt Tábor-hegyéről, Palesztinából:

„Volt itt Ilona császárnő által emelt nagy templom a magyar király által jól dotált monostorral, melyben első remete Szent Pál rendjének sok szerzetese lakott.” (Johannes Zuluardus: *Hierosolimytana Peregrinatio Anno 1587*)

Az 1215 óta álló monostorban, melyben „Remete Szent Pál fiai laknak, kiket mint a magyar haza szülötteit ismertek”, Escandeli Máté szerzetes nevééről tudunk.

Az észak-európai területeken volt a legkevesebb kolostor. Litvániában (Wlodovia), Sziléziában (Glogau) és Poroszországban (Topolno) egy-egy, Oroszországban (Krseszow és Nyisnyovie) két ház. Azóta arrafelé töretlenül fejlődik a Rend...

Ekkor már hatvan körüli pálos kolostor működött a Magyar Királyság területén, ami igen jelentős, figyelembe véve az ország akkori lélekszámát.

Kürcz Antal szerint ugyanekkor már 102 kolostorunk volt (ebből 7 Erdélyben, 5 Horvátországban, 3 Dalmáciában, 10 Tótországban). Pázmány Péter pedig már 150, sőt, Orosz Ferenc 170 kolostort említ, ám ezek nem látszanak helyénvaló adatoknak, ezekben a számokban valószínűleg a pálos házak is benne vannak.

Kolostoraink környékén jól szervezett és virágzó gazdaságok, grangiák (*granum*: gabonamag) működtek; ezekben kertművelés folyt, malmok épültek, ostya- és kenyérsütők, sajtot készítettek, szőlő- és bortermelésük kiváló volt, és a legtöbb mellett egy vagy több halastavat is létesítettek. Ezen gazdaságok felszámolásával az ország termelése is visszaesett.

Közvetlenül Mohács után alapították a barnabiták, más néven *paulánusok* rendjét, ami kanonoki kongregáció volt. Ne tévesszük össze az akkori *paulinus*: pálos elnevezéssel!

Frater Georgius, született Utyesenics György, Kamicsác (ma Kamičić, Horvátország), 1482. június 18. – 1551. december 17.), ismertebb nevén Martinuzzi „Fráter” György, Mohács után lépett a történelem színpadára. Ahogy később nevezték: a pálosok fejedelme.

1506-ban írta be nevét a pálosok évkönyvébe; novícius éveit a ládi kolostorban töltötte, ekkor tett fogadalmat Ládon. A szerzetes atyák hamar észrevették kitűnő szellemi képességét: „Ki négy év alatt, a betűismeréstől kezdve oly haladást tőn a klastromokban divatos tudományokban, hogy előljárói őt misés pappá avatták; majd a zárda gazdaszatának felügyelőjévé nevezték ki.” Írta egyik életrajzírója, Horváth Mihály.

1513 körül élt Szentlőrincen.

A rendkívül éles eszű és kiváló tájékozódó képességű férfiút tanulmányai befejezése után rendje Szentlőrincre helyezte, és közben hosszabb időt tölthetett Czestochowában is.

1526 és 1528 között volt a ládi kolostor perjele, rendkívül sokat tett kolostorra, és Rendje felvirágoztatásáért; a ládi kolostor magányos cellájában született meg az a gondolata, hogy Magyarország egységének és függetlenségének visszaállításáért fog küzdeni, előbb a török segítségével a némettől, majd német segítséggel a töröktől akarta az országot felszabadítani. 1528 után is elmondható – amikor Erdély kormányzói székébe ültette a Gondviselés –, hogy rendjéhez mindig hű maradt, pálos voltára mindig büszke volt. Nincs egyetlen olyan képe sem, amely ne fehér pálos ruhában ábrázolná; még püspöki címerében is megtartotta a pálos jelvényeket, így a kenyeret hozó hollót. Egyházi méltóságok ugyanis felvehettek pajzsukra egyházi szimbólumokat, mint Fráter György, aki az egyszarvú mellett a pálos rend jelvényét, a szájában kenyeret tartó hollót is viselte püspöksüveggel fedett viseletében.

A szamosújvári várkastély külső nyugati kapuján lévő feliratos, 1542-ből származó kőből vágott hasonló szimbólumú címere még a XVII. század végén is látható volt.

Fráter György akkoriban megjelentetett, ma már a vatikáni és bécsi titkos levéltárakban őrzött kiadatlan írásai is mély haza- és emberszeretetről, korának felszínes nagyravágyását megvető, az egyszerű nép megértéséről tanúszkodó főpapot mutatnak be, aki évszázadokkal megelőzte korát, és szinte módon előrelátta azt, ami csak évszázadok múlva valósulhatott meg.

Letette a népiskolák alapjait, perjel lett Ládon, majd nagyváradi püspök, egész életét a hitetlenek elleni harcra áldozta. A krakkói egyetemen – ahol Európában egyedülálló módon tanítottak okkultista tanokat – Faust és Paracelsus társaságában végzett.

A krakkói egyetem a XV–XVI. századi humanizmus egyik központja volt, olyan időszakokkal, amikor az egyetem hallgatóinak egynegyede magyar volt. Az Új Kollégiumot 1470-től 1535-ig a Magyar Királyságból származó diákok népesítették be. Egyetemén, amely a közép-európai művelődés egyik megha-

tározó intézményének számított, tanult még Dombrói Márk és Gyöngyösi Gergely is.

Frater Georgius asztrológiát, tenyérjósást is tanult, légzőgyakorlatokat végzett, feltűnően fiatalnak látták még idős korában is. Egyes források szerint Faust doktor 1526-ban, Mohács előtt mégegyszer meglátogatta...

Fráter Györgyöt 1534-ben választották meg váradi püspöknek; 1537-ben pálos misekönyvet (1600-ig volt használatban), 1540-ben pedig zsolozsmáskönyvet adott ki. A *Missale Novum* (1537. Velence), és a *De Ritu explorandae veritatis* (1550. Kolozsvár) is az ő nevéhez fűződik.

1545-ben így írta le életét titkárának, Verancsics Antalnak, a későbbi esztergomi érseknek:

... Nemes és ősi horvát nemesi családból származom, szülőföldem a kiváló váráról ismert Kamicsác. Atyám Utyesenics György volt, anyám Anna, a Martinusevicsek régi nemesi családjából származom. Nyolcéves lettem, midőn szülőföldemet elhagyva a fényességes Korvin János herceg udvarába jutottam, aki elküldött engem Erdélybe, saját várába, Hunyadba. Itt éltem tizenhárom éven keresztül, bizony nem mentesen az udvari vitézek nagy nyomorúságától. Aztán 20 éves koromban néhai legkegyelmesebb uram, János király fényességes és nagyságos édesanyjának tisztos udvarába mentem. Mivel az udvari élet kezdett nem tetszeni nekem, kötelékükbe lépve négy évet töltöttem a remete barátok rendjében, akik írástudatlanok voltak. Miután azonban egy bizonyos kegyes és tanult remete bevezetett az írás művészetébe, felvén a papi hivatás szentségét, (egymás után) több kolostornak lettem tekintélyes vezetője.

... Lajos király a mohácsi csatában elesvén, János királyt pedig az ország összes rendjeinek közös akaratából Magyarország királyává választották, de azután Ferdinánd hadserege kiűzte őt Budáról, és Szina mezővárosánál csatát vesztett - ekkor hivatott engem a király a sajlóádi monostorból, hogy bizonyos értékeit megőrzésre nekem átadja, amelyeknek átvételét megtagadtam.

A következőkben az övétől elhagyott János király Lengyelországba ment, én önként követtem. Háromszor jöttem vissza gyalog Lengyelországból, s a király ügyét, őt, a nélkülözött a magyar urak bőkezűségével támogatván, Magyarországon szolgáltam.

... A többi dolognak, ami ezután következett, tisztelendő uraságod nem csak részese, hanem főszereplője is volt, gondolom, sem röviden, sem hosszan nem kell róluk beszélnem. ...

1528. Általános perjel: III. János. (1532-ig)

Másodszor választották meg.

1532. Általános perjel: II., Hadnagy Bálint. (1536-ig)

Bánfalva. Az 1532-es török támadások előtt a szerzetesek Bécsújhelyre menekültek. Többször folyamodtak visszatérésükért, amit csak 1610-ben engedélyeztek. Gróf Nádasdy Ferenc patronálásával 1643-ra helyreállítják az épületet. A templom kapuja mellett az alábbi felirat őrzi emlékét: *A. M. D. G. V. M. Honorem Eremus Paulina. Anno Domini 1643 erecta Renov. A. 1751.* („A pálos remeték tiszteletére, emelve az Úr 1643. évében, renoválva 1751-ben.”)

1537. Általános perjel: Pesti Gáspár.

A Rend erdélyi vikáriusa volt, majd helyettes vezető. Munkái: *Sermones* beszédek Krakkó, 1531. fametszettel. (névtelenül). *Compendium* vizitációskönyv Krakkó, 1532. (névtelenül.)

1540. Általános perjel: Imre

1546. Általános perjel: (II.) Ferenc (1548-ig)

1548. Általános perjel: (IV.) Gergely (1551-ig)

György barátról, egy 1549. május 25-én keltezett levelében Gregorius atya ezt írja: „A római udvarnál Fráter György kegyben áll, tekintélye nagy, bíbornoksága szóbajött.” Ám ez utóbbi kinevezést nem siették el.

1551. szeptember 29-én Fráter György két ütközet közben ezt írta a nagyludasi táborból: „... neki magának valami rossz előérzete van.”

Harcoló szerzetesként ő vezette a török által elfoglalt Lippa visszaszerzéséért vívott rohamot, ami nagy sikerrel járt. Ez a méltatlanul keveset emlegetett csata volt Mohács óta első igazi diadalunk a török felett. Fráter György csak itt, az ostrom napján kapta meg bíborosi kinevezését, ami egyszersmind azt is jelentette, hogy egyúttal jövőbeni várományosa lett a pápai címnek. De életéből – talán ezért is – már csak egy hónap maradt hátra, az erőszakos halált nem kerülhette el.

Miért is nem? Hogy egy kicsit jobban megértsük a harmadik évezred választási „harcait”, menjünk vissza a török időkig. A Mátyás király halálával kezdődő, és a György barát meggyilkolásával végződő folyamatokhoz ismerünk kell az akkor már uralkodó európai hatalmi elit Magyarország megosztására irányuló törekvéseit. A Fugger- és a Medici- „bankárkormányok” pénzügyi uralmát Európa felett, akiknek úgymond nem volt lehetőségük beavatkozni a török elleni harcba. Mert Európa érdeke már akkor is más volt...

„Talán csak Hunyadi Jánosnak volt nála nagyobb gyakorlati hatalma az ország fölött. És mindez a hatalom egy püspök kezében összpontosul, aki az egész ország egyetlen hívően vallásos főpapja, aki nemcsak külsőségesen főpap, hanem mély meggyőződésből az, méghozzá szerzetes, aki nem veti le pálos rendbeli csuháját, és aki nem hajlandó magát másképp nevezni, mint Frater Georgiusnak, György barátnek. ...

Gazdasági szakembernek érdemes volna külön könyvet írni György barát pénzügyi-kereskedelmi tehetségéről, mely már kolostorfőnök korában is megmutatkozott..." (Nemeskürty István)

Valóban nagyon jól kiépített kapcsolatai voltak úgy Keleten, mint Nyugaton, anyagilag független volt, rendházait is támogatta, sajátmaga veretett aranyat, ez is sokaknak jelentett konkurenciát Európában.

Ezenkívül keresztény volt, ami felekezettől ugyan független, ám az Erdélyben többségben lévő protestánsok mégis támadták.

„Azon probléma megoldását tette élete céljává, hogy magyar keresztény államot tartson fenn, a félhold oltalma alatt.” (Marczali Henrik)

Ma már lehetetlenség megállapítani, hogy ez a törekvése bevált volna; két tűz között megtalálni a helyes utat ma sem könnyű feladat...

1551. december 17. Alvincen, saját kastélyában, még a „sötét középkor” szelleméhez is méltatlanul gyilkolták meg. Végso nyughelye a gyulafehérvári Szent Mihály római katolikus püspöki székesegyházban található. Sírkövén ez áll:

OMNIBUS MORIENDUM

„Mindenki halandó”

A gyulafehérvári, eredetileg román stílusú templomot Hunyadi János állította helyre, gótikus stílusban; itt látható többek között az ő, valamint Hunyadi László, Izabella királyné síremléke, illetve szarkofágja is.

Fráter György halála után minden megváltozott.

Szomorú, másfél évszázados úr költözött a Magyar Királyság területére. A törökök Lengyelorszáig már nem jutottak el; a védőbástya jól működött. Morus Tamás ebben is a lényegre tapintott: „A magyarság mindmáig a kereszténység legbiztosabb kulcsa és őrzője.”

1552. Általános perjel: Imre. (1555-ig)

Még 1540-ben, Imre Szentlőrincen tartózkodván, rendtársaival „e monostorból” tiltakozik Magdolna napja előtt harmadnappal az elefánti perjelnek egy egyezség ellen. (Act.Ord.Paul.Miscell.)

Vészterhes időkben következzenek egy kis kultúra. Az ide való menekülés beválk majd a Habsburg- illetve a kommunista-érában is.

A legtöbb fennmaradt pálos írásos mű a XVI. századra datálható.

Annotationes. Gregorius Coelius Pannonius volt a mű fordítója, és egyben a könyv egyes részeinek szerzője, a főrangú Bánffy-család egyik sarja: Gergely. 1537 és 1552 között a római Santo Stefano Rotondo perjele volt. Hit-

tudományi munkáit később Bécsben, Párizsban, Velencében is utánnyomták. Nevezetes levélbeli vitája volt a lutheránus Musophilus Gergellyel, a két szellemi irányzat hatalmas összecsapása. Egyik műve: *Commentaria Cantica Cantorum*.

Az 1537-es velencei kiadású *Annotationes* egyetlen ismert példánya a Csíki Székely Múzeumban található. További kiadásai már új címen jelentek meg, a magyar nyelvű rész nélkül, ez volt az *Explanatio*: 1642 Krakkó és Bécs, 1742 Pozsony, 1743 Várad, 1756 Czeszochowa. Erdélyi testvéreink ezt sem hagyták veszni, hasonló kiadásban, 2001-ben újra megjelentették.

Egyéb művei: *Commentaria* 1547, *Collectanea* 1681.

Az 1510-es években a pálosok Gyöngyösi Gergely műveit Rómában, Hadnagy Bálintét pedig párhuzamosan Velencében megjelentették, új liturgikus könyveket szerkesztettek, és a Santo Stefano Rotondo templom anyagi segítségével anyagi ereje 1537-ben (majd 1540-ben újra) kiadták.

Tatai Antal saját fordítását Velencében nyomatta ki, a Rend első misemondó könyveként. *Breviarium ordinis fratrum heremitarum Sancti Pauli primi heremitaie*. Basileae, cc1486–1490. illetve Tatai Antal pálos szerzetes kisebb módosításával: u.a. Venezia, 1540.

Ez most Czeszochowában van; gyönyörű iniciálékkal ékesített, 1470–1480 között készített, zöld bársonykötésű, ezüst kapcsos és sarkos misekönyv. Ott van az 1454 körül nyomtatott pálos breviárium is. És ez Czeszochowa:

„A földszinti folyosókon a magyar pálosok őseinek olajfestményü arcképei őriztetnek. Ott van Szent András Zoerardus és tanítványa Benedek, a nyitrai remeték, Boldog Vác, valamint Salamon király, pálosrendi fehér kámzsában. Az első emeleti folyosókon igen nagy kép tárja föl azt a jelenetet, amint Nagy Lajos magyar király fényes kísérettel viszi Szent Pál tetemeit Buda-Szent-Lőrincre. Ugyanott láthatók Tamás atya, amint Mátyás király előtt jövendőt mond, Eusebius esztergomi kanonok, Bertalan pécsi püspök. A második emelet folyosója merőben csak magyar paulinusok arcképcsarnoka. Ott látjuk Dénes kalocsai érsek, Mihály zágrábi, Péter nyitrai, István szerémi, Szabályi János csanádi, Fráter György váradi püspök képmását, ugyszintén Szent Gellért arcképét, ki a fölirat szerint »e Palestina Paulinum Eremum in Ungariam primus intulit et coluit«. De legnevezetesebb Báthory Lászlónak, a biblia legrégebb magyar fordítójának arcképe, melynek fölirata az egyetlen bizonyíték arra nézve, hogy Báthory László 1457. halt meg. A rendi könyvtárban vannak összegyűjtve az orosz-lengyelországi feloszlott pálos-klastromok összes könyvei, azon értékesebbek kivételével, melyeket szekérszámra vitetett az orosz kormány a szentpétervári, moszkvai, kievi és vilnai könyvtárakba. A könyvtár melletti kis épületben (jelenleg gyalogsági kaszárnya) volt e század elejeig a zárda nyomdája, melynek összes magyar tárgyú termékeit Ballagi Aladár írta le a Magyar Könyvszemle 1887. évfolyamában.” (*Pallas Lexikon*)

Remete Szent Pál életéről Hadnagy Bálint állított össze mérvadó kötetet, mely a hivatalos életrajz mellett a translatio történetét és a szentlőrinci sír mel-

letti csodákat is tartalmazza, ez a *Vita divi Pauli*, Velence, 1511.

Egy paraguay-i püspöknek pálos tanácsadói is voltak. Az illető egyházfő arról volt nevezetes, hogy ő szembehelyezkedett az egyház térítésének módjával, a bennszülöttek kiirtásával; talán ezért is választotta a fehér barátokat. Alig egy évtized múlva a pálosoknak már nyoma vész, helyüket jezsuiták veszik át, akik átvették rovásírásos formulájukat is, ám utána annak sincs híre...

Bér János 1745-ben talált még pálos vonatkozású könyveket, és rovásírásos jegyzeteket a limai egyetemen. Fennmaradt a pálos térképeknek egy része is; *Mappa Antiqua* c. térképüket a nagyszombati egyetem másoltatta le, ez ma *Vinland Map* néven ismert.

Portugálok. A két ország közötti távolság – Európa két végpontja – és a háborúk miatt négy-, majd csak nyolcévenként jártak el a magyarországi nagykáptalanra. 1550-ben megalakították a Remete Szent Pál kongregációt (ez terjeszkedett Spanyol- és Olaszországban is), 1571-ben pedig – amikor már külön *rector generalist*: „ügyvezető” rendfőnököt választottak – végleg elszakadtak a Rendtől. Ezt a szakadást a portugál és a magyar pálosok sem akarták, de a kapcsolatot nem voltak képesek tovább fenntartani. Ottani források szerint ekkor már 5 *vicariatussal* (nagyobb rendház) és 22 perjelséggel rendelkeztek. Serra d’Ossa városában volt a Szent Antal anyakolostoruk, száz körüli szerzetessel, hatalmas könyvtárral. A portugál újraegyesülést még a XVII. században is próbálták újraéleszteni, ami mindkét országnak javára vált volna; de a Gondviselés másképp akarta.

Említésre méltó az a tény, hogy a Templomos Lovagrend megszüntetése után egyedül Portugáliában élhetett tovább hivatalosan a szerzet, Krisztus Lovagrendje néven, a megmaradt templomosokból újjászerveződve, pápai engedéllyel.

A régi pálos kolostorok közül néhány, más szerzetek tulajdonában még ma is létezik Argentína és Paraguay területén.

Itáliában a XVI. század közepén is terjeszkedtek. A távolság miatt az 1640-es évekig a helyi püspökök, illetve az Ágostonos Rend előljárójának vezetése alatt álltak.

[...]

Folytatása következik jövő Húsvéti számunkban

K I A D J A A S Z E N T M I H Á L Y S Z Ö V E T S É G

S Z E R K E S Z T I J . J Ó Z S E F D Á N I E L M I H Á L Y

<http://www.sztmsz.webzona.hu>